

Pályaválasztás a középiskolában – Hogyan segíthet az osztályfőnök?

Gebauer Ferenc

Tartalom:

Bevezetés

A középiskolai évek sajátosságai a pályaválasztás szempontjából

A pályaválasztásra való felkészítés általános feladatai

Gyakorlati lehetőségek, ötletek a pályaválasztás elősegítésére

Bevezetés

A pályaválasztásra való felkészítés a középiskola fő feladatai közé tartozik. Jelen tanulmány a középiskolai pedagógus (osztályfőnök) pályaválasztással kapcsolatos munkájához kíván segítséget nyújtani. Igyekszik a mindennapi gyakorlatban hasznosítható ötletekkel szolgálni, azonban – a gyakorlatok céljának elérése érdekében – a szemléletet megalapozó alapvetést sem hagyhatja el.

Az osztályfőnök feladata a pályaválasztás segítésében igen sokrétű és szerteágazó; teendői és lehetőségei nehezen foglalhatók szokványos tantervi, tanmeneti keretek közé. Ezért is fontos, hogy szakmai tudása, és emberi sajátosságai *egységes szemléletbe* ötvöződjének a pályaválasztással kapcsolatos segítségnyújtásban.

Az alábbiakban – ötlet- és példaszerűen – konkrét tevékenységi lehetőségekről lesz szó, előtte azonban röviden áttekintjük az érintett korosztály azon sajátosságait, amelyek a gyakorlati segítségnyújtás területeit leginkább meghatározzák. Az elméleti alapoktól való kiindulás ahhoz szükséges, hogy a gyakorlati példák ne csupán „receptek”, hanem továbbgondolható minták legyenek, amelyek – a pedagógus személyiségéhez illetve osztályának sajátosságaihoz alkalmazkodva – valóban elősegítik a pályaválasztás feladatainak megoldását.

A középiskolai évek sajátosságai a pályaválasztás szempontjából

A 14-18 éves kor közötti életszakasz igen jelentős az *életpálya* alakulásának szempontjából. Ekkor alapozódik meg az ún. *identitás* (önazonosság), amely a személy sajátosságainak többé-kevésbé állandó mintázata. A pályára találás sikere az identitás és a pálya sajátosságainak sokrétű megfeleléseitől függ. Ebben az életkorban e két tényezőnek egymással kölcsönhatásban kell fejlődni. A korszak mind intellektuális, mind érzelmi szempontból jelentős változásokkal jár.

Körülbelül a 12. életévtől kezdődően a gyermekek kezdenek elszakadni az ún. *konkrét szemléletes gondolkodástól*, és ezáltal alkalmassá válnak elvont és összetett fogalmak megértésére ill. használatára. Ez az intellektuális gyarapodás a középiskola ideje alatt felgyorsul, és az itt elsajátított tudás – optimális esetben – az érettségi vizsga idejére *logikailag összetartozó egészként* a világ önálló megismeréséhez ill. a problémamegoldás magasabb szintjéhez szükséges *szintézisre* teszi képessé a tanulókat. Az értelmi fejlődés a növekvő gyermek *világképére* is sajátos hatást fejt ki. Az iskolai tárgyak a mindennapi léptékhez képest térben és időben kitágítják (vagy éppen mikroszkopikussá kicsinyítik) a gyermekek perspektíváját, új és önálló kérdések feltevésére ösztönözve őket. A 18. életév felé közeledve az *elvont gondolkodás* fejlődése hozza létre a fogékonyságot a társadalom, az igazságosság és az élet „nagy kérdései” iránt. A gondolkodásban a magasabb rendű logikai műveletek „funkciógyakorlása” mellett nagy szerepet kap a *fantázia* is.

A konkrét gondolkodástól elszakadva a gyermekek képesek lesznek a másik szemszögéből nézve tekinteni önmagukra. Ez lehetővé teszi a korábbinál mélyebb társas kapcsolatokat. Kiemelkedő szerephez jut a *másik* személy (elsősorban a kortárs csoportok, és – mintaként – a felnőttek világa).

A magasabbrendű gondolkodási szintre való eljutás és a mélyebb kapcsolatok igénye előtérbe helyezi a *Ki vagyok én?* kérdését. Ezzel hosszú folyamat indul meg, és ebben az életkorban erre a kérdésre adott válasz keresése viszi előre a személyiségfejlődést. E problémával való sokrétű és intenzív találkozás következtében erősödik az *önismereti érzékenység* is. Fontossá válnak a barátságok és az intim kapcsolatok. Az önismereti tevékenység tudatosítja és előtérbe helyezi az *énképet* és az *én-ideált*, amely a gondolkodás számára fontossá teszi a jövőt. Röviden, így érkezünk el a valamivé válás összetett motívumához, amely az életesemények sorozatát *pályává* alakítja.

A személyiség fent jellemzett fejlődési sajátosságai számos pedagógiai területet határoznak meg, amely döntő lehet a tanulók pályaválasztásának segítésében. Elsőként említhetjük az *önismeretet*. Ahhoz, hogy a tanulók reális jövő- és pályaelképzeléssel rendelkezzenek, elengedhetetlen a valós, sokrétű tapasztalatra épülő ön-

ismeret. Ez egyfelől az értelmi fejlettség függvénye, másfelől érzelmi jellegű kérdés is: az önmagunkról alkotott képpel valamilyen szinten meg kell barátkoznunk. Ebben az esetben lehet *énképünk* reális, és személyiségünk is csak így tud fejlődni. Ezért döntő jelentőségű a *társas visszajelzés*, amely az egyén szempontjából lényeges (ún. referencia) személyek ill. -csoportok részéről érkezik. A mentális egészséget jól jellemző *realitásérzéknek* fontos előfeltétele az *önelfogadás*, amely a serdülőkori identitáskrizisben problematikus. Ezt segítheti a közösségbe tartozás, ill. a közösség általi elfogadottság érzése. A közösségbe tartozás motívumából ered a *kommunikáció* és az *önkifejezés* megnövekedett igénye.

Ahhoz, hogy a középiskola végére a diákok saját maguk és a pályák világának ismeretében megfelelő döntést hozhassanak, a fenti szükségletek minél nagyobb kiteljesedésére van szükség.

A pályaválasztásra való felkészítés általános feladatai

Hogyan segítheti ezt a folyamatot az osztályfőnök az osztályfőnöki órák (pályaválasztási foglalkozások) iskolai keretei között?

Az előző fejezetből látszik, hogy a pályaválasztási érettségre való eljutás nem egy izolált készség fejlődése, hanem összhangban van a személyiségfejlődés egyéb folyamataival. Ezért a pályára való felkészítésnek már a középiskola első évétől kell kezdődnie. Az osztályfőnöki órákon kezdettől alkalmazott pályaorientációs gyakorlatok segítenek, hogy a pályaválasztás kérdésköre a diákok perspektívájába illeszkedjék, és így majd felkészültebben vágnak az „életnek”.

Az első két év az osztály *csoporttá érésében* is jelentős időszakasz. Ezért az orientációs gyakorlatok többnyire az *ön-* és *emberismeret*, a *kommunikáció* és *önkifejezés* kialakulását szolgálhatják. A második év végétől (gimnáziumokban ez a fakultáció-választás időpontja) azonban fontossá válik a *pályák megismerése* is.

Az osztályfőnök részéről a pályaválasztás osztály-szinten történő segítése akkor optimális, ha a *tanár és osztálya kapcsolata* illetve az *osztály mint csoport fejlettsége* megfelelő szintű. Ahhoz, hogy az egyéni problémák valós helyzetükben kerüljenek felszínre, elengedhetetlen a *bizalom* az osztálytársak és a pedagógus felé. A pályaválasztást (is) segítő gyakorlatokhoz, amelyek bizonyos személyes tulajdonságok megjelenítését követelik, szintén lényeges a bizalmi légkör megléte. Ha a pedagógus első osztálytól kezdve alkalmaz olyan foglalkozásokat, amelyek az osztály csoporttá érését szolgálják, könnyebb lesz a pályaválasztással kapcsolatos egyéni problémák közös megbeszélése is.

A pedagógus (különösen az osztályfőnök) szerepéhez hozzátartozik, hogy *azonosulási mintaként* is szolgál a tanulói számára. Ezért is fontos, hogy *reakcióiban hitelesnek* mutakozzon. A gyerekek visszajelzéseiből legtöbbször könnyen kiolvasható, hogy pontosan mi a helyzet e téren. Az alább olvasható pályaválasztási témák megbeszéléseiben jó, ha a pedagógus maga is elmondja a saját életéből megosztható tapasztalatait (nehézségeket és problémákat egyaránt).

Általánosságban hasznos, ha az összefüggések minél szélesebb körére kiterjedő *racionálítással* közelíti meg a pályaválasztással kapcsolatos kérdéseket, továbbá fontos, hogy a tanulók számára igen fontos *értékelésében* a megítélés *pozitív* oldaláról közelítsen. A serdülők énképére jelentős hatást gyakorol a pedagógus személyükre adott reakciója. (A látszólag legközönyösebb és ellenséges tanulóra is – bár kevéssé látszik – nagy hatással van a tanár róla alkotott – és verbálisan vagy metakommunikatív eszközökkel kifejezett – véleménye.) Éppen ezért fontos, hogy a pedagógus a tanulók személyes kérdéseiben egy, a *gyerekek által is ellenőrizhető kommunikációs folyamatban* hozza meg véleményét. A tekintélyre támaszkodó „ex katedra” véleménynyilvánítás az önálló gondolkodás, a belső motiváció valamint a kommunikációs folyamatok csökkenését, beszűkülését eredményezheti. A tanulók esetleges téves elképzeléseit vagy bővítendő ismereteit érdemesebb az ilyen foglalkozásokon *kérdések* segítségével, dialógus formájában korrigálni. Így izolált ismeretek helyett megoldási, gondolkodási mintát, módszert is kaphatnak.

Formailag a pályaválasztással kapcsolatos osztályfőnöki órák is feltehetőleg frontális elrendeződést mutatnak (teljes osztály a tanárral szemben, tartani kell a megszólalási rendet stb.). Lényeges eltérés lehet azonban az, hogy a tanulói megnyilatkozások nem a szokványos normatív minősítést kapják válaszként, hanem – mind a pedagógus, mind a társak részéről – személyesebb jellegű reakciókat váltanak ki. Ezek általában jutalomértékűnek számítanak, és tovább erősíti a foglalkozásokon való aktív részvétel *belső* motivációját.

A gyakorlatok nagy teret engednek a *spontán tanulói megnyilatkozásoknak*, egyéni vállalásoknak, és ott-honi készüléket is igényelnek. Ezért fontos a *motiváció* pedagógus által történő kezelése. Elsősorban arra kell törekedni, hogy a foglalkozásokkal kapcsolatos motiváció abból fakadjon, hogy az azokon való részvétel lehetősége önmagában jutalomértékű, azaz, a tanulók lehetőleg *belső motivációval* rendelkezzenek. Ennek szintje lemérhető abból, hogy a tanulók hoznak-e maguk is új ötleteket, vannak-e önálló kezdeményezéseik.

Különösen a továbbtanulási (munkaválasztási) időszakhoz közeledve lényeges a pályaválasztással kapcsolatos *specifikus* információk összegyűjtése. A pályaválasztási tanácsadásra jelentkező fiatalokkal végzett beszélgetések során gyakran tapasztalható, hogy az egyébként jó tanulmányi eredményeket és életkori sajátosságoknak megfelelő személyiség-fejlettségi szintet mutató tanulók számos, egyébként lényeges ismeret- és attitűdhiánnyal rendelkeznek. Az alábbiakban megemlítjük a legfontosabbakat és leggyakoribbakat, mert úgy tűnik, hogy az iskola ezekben is hasznos segítséget nyújthatna.

A tanulók nagy része nem ismeri közeli *felmenői* foglalkozását, iskolai végzettségét. Sok lényeges családi adat (pl. nagyszülők születési, nevelkedési helye) homályos.

Gyakori tapasztalat az *adminisztratív* jellegű adatok kezelésében való *járatlanság*, ügyetlenség. (Időpontok naptárba való rögzítése, időhatárok áthágása, „feledékenység”.) Ez sok kellemetlenséggel járhat pl. a felsőoktatási intézményekbe való jelentkezések alkalmával.

A közigazgatási és intézményi *szerveződési szintek* olykor minimális *ismeretének hiánya* is gyakori problémaforrásnak tűnik. (Ez vezet pl. a nem megfelelő helyen való érdeklődéshez stb.)

Viszonylag egyszerű *kérdőívek* kitöltésekor sokszor találkozunk félreértésekkel, a kérdések pontatlan értelmezésével és figyelmetlen válaszadással.

A *preferált pályák hiányos*, egyoldalú, vázlatos *ismerete*, fantáziák túlzott szerepe.

Mivel a jó tanulmányi eredménnyel és képességekkel rendelkező gyermekek is gyakran esnek a fenti hibákba, úgy tűnik, nem elsősorban (rész)képeségbeli hiányosságokról, hanem inkább egyfajta *gyakorlatlanságról* van szó, amely az iskola segítsége által csökkenthető lenne.

A következő fejezet elsősorban ötleteket tartalmaz a pályaválasztás segítésére. Akár négyéves „tanmenet” is készíthető belőlük az osztályfőnöki órák egy részére kiterjedően. Véleményünk szerint a feladatok sorrendisége valamelyest függ a helyi körülményektől, így a gyerekek érdeklődési szintjétől, az osztály szerkezetétől, a pedagógus személyiségétől stb. A „gyakorlatok” – hasonlóan a „személyiségfejlesztő játékokhoz” – elsősorban akkor érik el a céljukat, ha használójuk kezében élő eszközzé válnak. Személyes átgondolás és esetleges adaptáció nélkül inkább keltenek taszító hatást, minthogy segítenének a diákok fejlődésében.

Szintén a szemlélethez tartozó fontos momentum, hogy az iskolás gyermekek (a középiskolások is) az elsajátított tananyagot még sajátos, kissé „tantárgy ízű” formában birtokolják. Ennek oka egyrészt a gondolkodás integráló, funkciójának gyermeki szintje, másrészt – nem elhanyagolhatóan – egyfajta érzelmi jellegű terheltség, amely az iskolai (esetlegesen túlzott) elvárásokkal, kudarcokkal, szorongásokkal kapcsolatos. Ahhoz, hogy a megtanult ismeretből saját, a mindennapi életben felhasználható és bővülő *tudás* keletkezzen, spontán kérdés, kutatás, kíváncsiság szükséges, amelynek a szorongás ellene dolgozik. Ezért lehetnek igen fejlesztő hatásúak azok a foglalkozások, amelyek az iskolai kereteket átlépve teret adnak a spontán aktivitásnak, és nem érdemjeggyel történő értékelést vonnak maguk után.

A legtöbb itt következő feladat (téma) a fenti fejlesztési szempontok közül nemcsak egyet tartalmaz. Az ötletek után magyarázatok csupán a legfontosabbakra vonatkoznak. A gyakorlatok a reális ön- és pályaismeret (pl. énkép, ideálok családi hagyományok tudatosítása stb.) kialakítását, bizonyos alapvető készségek (jelentkezési lapok kitöltése, önéletrajz- és interjúkészítés, bemutatkozások stb.) begyakorlását célozzák meg. Szerepelnek közöttük előadási témák is, amelynek kidolgozása, előadása és megbeszélése a pályaválasztásra készülés fontos lépése lehet. Az ilyen témák tartalmát a tanár, vagy – segítségével – tanuló(k) állíthatja (állíthatják) össze.

Az ötletek különböző kidolgozottsági szinten szerepelnek. Ennek egyrészt terjedelmi okai vannak, másrészt – a sikeres alkalmazás érdekében – szükségelik a gyakorlatvezető saját tevékenységét az aktualizálásban.

Minthogy a gyakorlatok rendszerint több szempontból is hatást gyakorolnak a pályaválasztási érettsége fejlődésére – és a szempontok között alig emelhető ki „főhatás” –, ezért tematikus csoportosításnak nincs értelme. Mégis, elkülönítettük az elsősorban az *önismeretre és a kommunikációs készségre*, a *pályaismeretre* valamint a gondolkodás perspektíváját kitérítő, *jövőre* irányuló feladatokat. Ez a felosztás nem valamilyen elmélet szerint alakult (és – mint említettük – az egyes feladatok akár valamennyi csoportba tartozhatnak), hanem elsősorban a könnyebb eligazodást szolgálják. A sorrend sem ajánl tanmeneti lépéseket, a gyakorlatok egy része (pl. a bemutatkozás, önéletrajz-készítés) elővehető magasabb szinten, a későbbi évek során.

Gyakorlati lehetőségek, ötletek a pályaválasztás elősegítésére

(A ● jel után következnek a gyakorlatok, a ○ pedig a hozzá fűzött magyarázatokat vezeti be.)

- „Pályaválasztási napló” vezetése. Olyan (saját) füzet(sorozat), amely a pályaválasztással kapcsolatos tapasztalatokat, ismereteket tartalmazza. Szerepelhetnek benne a közösen megbeszéltek, ill. rögzíthet egyéni jegyzeteket is.

- A gondolatok írásos rögzítése fontos a kifejezőkészség fejlődése szempontjából, ill. – „régiről újakra visszalapozva” – csökkentheti az emlékezet és az aktuális érzelmi állapotok torzító hatásait. A napló által megvalósul az „egy téma egy helyen” elv is, amely a rend képzetét ill. a gondolkodásban történő rendtartás igényét is erősíti.

I. Elsősorban az önismeretet és a kommunikációs készséget fejlesztő feladatok

- „Én és a családom”. A család minél tüzetesebb megismerése, valamint – meghatározott szinten – egymás előtt való bemutatása.

- Családfa készítése – lehetőleg legalább a dédszülők szintjéig. (Név, születési idő – esetleg hely.) A családfa lerajzolása – szabályosan – nagy méretben, csomagolópapírra, úgy hogy a táblára feltéve szemléltethető is legyen. (A saját név feltüntetése külön színnel.)

- „Foglalkozási családfa” készítése: a nevek helyén a foglalkozás (és elvégzett iskola) szerepel.

- Előzetesen egyeztetett szempontok szerint a család többiek előtt történő bemutatása (Ki hol született, mivel foglalkozott, egyéni érdekességek, szokások stb.) Lehetőleg mindenkire kerüljön sor – ez több alkalmat is igénybe vehet.

- Közös beszélgetés a foglalkozási családfákról: Van-e közös elem a megfelelő (apai/anyai) ágakon, és mi az? Milyen közös tulajdonságok lehetnek ezek mögött? Megvan-e bennem is? Található-e közös elem a felmenőim pályaválasztása és az én elképzeléseimben? Ha igen, mi az? Ha nem, miben fogok én újítani? Milyen „feladatokkal” (esetleg nehézségekkel) jár ez? Ha „hagyományörző” vagyok, miben, és miből fakad ez?

- A családfa elkészítéséhez otthoni érdeklődés, „kutatás” szükséges. Spontán beszélgetések alakulhatnak a családtagokkal, rejtett értékek, érdekességek derülhetnek ki. Az osztály előtti „bemutatás” a saját magam vállalásáról ad élményt. A családfák vizsgálata az időbeli meghatározottság tudatát erősíti. Felhívja a figyelmet a mélyebb vonulatokra, összefüggésekre. A jövő-tudat, realitásérzék, önismeret, önértékelés és a vágyak, elképzelések realitása erősödik ezáltal. A hagyományhoz való viszony pszichológiai és szociológiai aspektusokkal rendelkezik. Ezek tudatosítása szintén lényeges.

- Önéletrajz-készítés (otthon, vagy – meghatározott idő alatt – az iskolában)

- Több formában: kézzel ill. írógépen (számítógép segítségével). Miben különbözik a kézzel írott a gépelt formától? Fontos a tartalmi, sorrendi, formai dolgok tudatosítása.

- Önéletrajzok különféle munkahelyekre való képzeletbeli jelentkezés céljából. Részletes életrajz – szakmai önéletrajz.

- Próbálja meg a munkaadó szemével olvasni. Milyen benyomások, vélemények, kérdések merülhetnek fel? Egy esetleges interjú (felvételi beszélgetés) kapcsán mire érdemes felkészülni?

- Az önéletrajz-készítés életrajzi elemek (adatok és események) sorba rendezését, különféle szempontok tudatosítását és mérlegelését kívánja. Gondolkodni kell az olvasó „fejével” – az énmegjelenítés, a kommunikáció készsége is fejlődik.

- Családtaggal (pl. nagyszülő) készített beszélgetésből írt dolgozat vagy előadás. A szempontokat, kérdéseket közösen lehet előre kidolgozni. (pl. hogyan talált a pályájára, mi alapozta meg a pályaválasztását stb.) Az elemzést követő kérdésfeltevés az lehet: talál-e olyan jellemvonásokat, tulajdonságokat, amely benned és ebben a családtagban egyaránt megtalálható?

- „Esszé” bizonyos tulajdonságokról (pl. a figyelemről, a kitartásról, a félelemről stb.)

- Ez az elsősorban nagyobbaknak – 16 éves kor fölött – ajánlható fogalmazás elősegítheti a nem egészen tudatos szinten levő tartalmak (érzések, vágyak, félelmek stb.) verbalizálását.

Ajánlatos ezt a feladatot egyénileg választott témából, otthon íratni.

- Helyzetgyakorlat: felvételi beszélgetés lefolytatása egy munkavállalásra jelentkező és a munkahely igazgatója között.

Variációk: a résztvevők szerepet cserélhetnek, és ezután számolnak be tapasztalataikról. Milyen érzés volt kérdezni / válaszolni? – Az interjú mint kommunikációs helyzet főbb társas lélektani szempontjainak megbeszélése, tudatosítása. (Az én-megjelenítés eszközei: stílus, bemutatkozás, testhelyzet, fizikai távolság stb.)

- Helyzetgyakorlatok, szerepjátékok

- „Pályaválasztási tanácsadás” Páros beszélgetések, a „tanácsadó” és a „tanácskérő” tanuló között. A beszélgetés tanulságainak megbeszélése után szerepcserével. A beszélgetés az osztály közönsége előtt is lefolytatható.

- A gyakorlat sikeressége függ attól, hogy a tanulóknak milyen mértékben sikerül beleélniük magukat az adott szerepekbe. A tanácskérő szerepében való megmutatkozás elsősorban a pályakeresés feladatával való azonosulásban segít; a tanácsadó szerep itt elsősorban a pályaválasztási szempontok tudatosítását és szemléletbe épülését mpozdíthatja elő. Ezen kívül, a diákok tapasztalatot kapnak arról is, milyen érzés egy szerep köntö-sében saját (énközeli) tartalmakat mások előtt kinyilvánítani.

- Alapvető kommunikációs helyzetek eljátszása

A fontos mechanizmusok összegyűjtése (pl. köszönés bemutatkozás), tudatosítása (mi okozhat nehézsé- get, mire kell figyelni)

- információkérés telefonon

Interjúkészítés képzeletben és valóságban

- Közismert, a kamasz gyerekek „gátlásossága”, „esetlen” viselkedése. Ennek oka egyrészt a serdülőkör fejlődéslélektani sajátosságaiban keresendő, másrészt – és itt nyílik alkalom a fejlesztésre – gyakorlatlansággal magyarázható. Az egyes kommunikációs helyzetek átélésének megfogalmazása (pl. mi a nehéz a köszönésben – tegezés, magázás stb.) segíti, hogy tudatosan felkészülve, és a helyzetgyakorlatokban kipróbálva, a gyerekek viselkedérepertoárja kontrolláltan és elfogadott formában bővülhessen. Ez csökkenti a kommunikációs helyze- tekhez fűződő szorongás szintjét, amely az önbizalom növekedését és a figyelem valamint a megértés haté- konyságát eredményezheti. A gyakorlatok által bővülnek a lényeges szociális alapkészségek is, mint pl. ember- ismeret, önfeltárás, empátia.

II. Elsősoban a pályák ismeretét elősegítő feladatok

- Közös beszélgetés: tevékenységek, szakmák csoportosítása ill. több szempontú felosztása. Nagy foglal- kozási körök elkülönítése. (Szempontok közös keresése – pl. emberekkel – tárgyakkal foglalkozik, egyedül – társakkal együtt végzett munka stb.) A foglalkozások palettájának összeállítása.

- A foglalkozások világát sorra véve elkülöníthetők olyan jellemzők (akár ellentétpárként, mint pl. szel-lemi – fizikai, emberekkel – tárgyakkal végzett munka), amelyek szerint csoportosíthatók az egyes szakmák vagy tevékenységek. Az általánosságoktól indulva számos szakma(csoport) fontos konkrét tulajdonságainak összegyűjtése lehetséges.

- Meghatározott szakmában dolgozó személy egy munkanapja -hete.

- Milyen tulajdonságokat kívánnak az egyes tevékenységek? (Fontos figyelmet fordítani a szakmákon belüli alcsoportok közötti különbségekre – pl. baleseti sebész és belgyógyász, nyelvtanár és matematikatanár)

- A pályák / szakmák sok szempontú vizsgálata lebontja a foglalkozásokkal kapcsolatos gyakori sztereo- típiákat, ezáltal a gyerekek számára szubjektíven elérhető szakmák világa is kitágul. A feladat egyik célja csök- kenten az olyan gondolatok számát, mint pl. „Akkor lehetek orvos, ha jó vagyok biológiából.”

- Érdeklődés és foglalkozás kapcsolata. Az érdeklődés és egyéb belső motivumok (pl. alkotás, mások se- gítésére való hajlam) több szinten (teljes foglalkozás, a foglalkozás egy részében történő, hobbyként) való meg- valósítása. Érdeklődés és hivatás (pl. történelem iránti érdeklődés és történelemtanárság) kapcsolata.

- Egészségügyi feltételek ismerete. Tanári előadás, vagy a tanulók megadott (esetleg önállóan kutatott) irodalom által való referálása. Az egyes szakmák egészségügyi feltételeinek megbeszélése. Baleseti tényezők,

és rizikófaktorok. Tartós szakmai tevékenység következményei (rövidlátás, gerincferdülés, csontritkulás stb.) Megelőzési lehetőségek. Munka és pihenés.

- Pályaválasztási szótár készítése

Az akár a középiskolai évek során végig megvalósítható gyakorlat lényege a pályaválasztással kapcsolatos fogalmak (kezdve a szakmáktól az iskolaválasztás adminisztratív feladataival kapcsolatos kifejezéseig) lényegre törő, rövid és pontos meghatározásainak összegyűjtése. Miután előzetesen mindenki elmondta az általa alkotott definícióját, célszerű a közösen megszerkesztett végeredményt külön füzetbe írni („Pályaválasztási napló” – ld. feljebb).

- A feladat az összetett fogalmakat próbálja tudatos tartalommal megtölteni. Következetes gyakorlása által segíti a gyerekek eligazodását a témában, valamint fegyelmezettebb gondolkodást és magatartást eredményezhet.

- Szakmák története

Elsősorban önállóan vállalt előadás tartása némi kutatómunka után. Egy szakma (kultúr- és gazdaság)történeti vonulatait követve – a sok érdekesség és műveltséganyag mellett – egy-egy pályának a társadalom életében betöltött szerepével kapcsolatos vonatkozásai láthatók. (Pl.: az orvoslás története – különböző kultúrákban – szakmák közös gyökere)

- Itt is látszik, hogy bizonyos tulajdonságok – más-más formában és szinten – több szakmának is alapja lehet. A feladat a pálya „rugalmas” értelmezését segíti, gondolati szinten megalapozza, hogy több pályán is sikeres lehet a tanuló, ill. a későbbi pályája során esetlegesen szükséges *váltások* lehetségesek a pályaválasztás mélyén meghúzódó célok lehetetlenné válása nélkül is.

- Az előbbieket szintéziseként: „pályatükrök” készítése. Egy-egy foglalkozás lényegre törő jellemzése meghatározott szempontok szerint.

A főbb szempontok:

Milyen (társadalmi) igény(ek) kielégítésére alakult?

Mi a konkrét feladata (feladatköre)?

Szervezetileg hova tartozik (minisztérium, felügyeleti szervek)?

Milyen területeken (és szinteken) alkalmazzák?

Munkahelyek (fizikai és társas tulajdonságok)

A szakma megszerzésének és a sikeres gyakorlásának feltételei

- egészségügyi

- iskolázottság

- fontos tulajdonságok, készségek

Előnyös, vonzó tulajdonságai

Nehézségek és veszélyek

A munka által befolyásolt életvezetési sajátosságok (munkaidő, szabadság, lehetséges idő- és energia beosztás, fizetés)

- Fontos, hogy a meghatározási szempontok „stabilizálódjanak” a további, önállóan átgondolt esetekben is.

- „Üzemlátogatás” – csoportosan és/vagy egyénileg

Egyéni érdeklődésre alapozva érdemes a tanulókat megbízni azzal a feladattal, hogy keressenek fel olyan munkahelyeket és/vagy személyeket, amelyek/akik az adott foglalkozást végzik. A kérdéseiket gondolják át előre, a tapasztalataikat pedig írják le, vagy készítsenek kiselőadást belőle.

III. Elsősorban a jövő ill. az életpálya szemléletét elősegítő feladatok

- Híres emberek életpályáinak elemzése. Az életrajzok vázlatos megjelenítése után érdemes a „sorok között olvasni”: mi történhetett az olyan időszakokban, amelyekről nem ír az életrajz? Hogyan függenek össze egymással az egyes események? Mi és mennyi a „véletlen” szerepe? Mivel hozhatók összefüggésbe az egyes életesemények (család, környezet, korszellem stb.) Kiolvashatók-e az életrajzból az illető vágyai, ideáljai, ezek hogyan hatottak az életére, mit tudott megvalósítani, hol vallott kudarcot stb.

Fontos a tanulságok képzeletbeli alkalmazása a saját életünkre (pl. minket befolyásol-e a korszellem, és miben, hogyan).

○ A fiatalok gondolkodásában a „saját jövő” fogalma rendszerint erősen összekapcsolódik olyan érzelmi tartalmakkal (pl félelem, irreális vágyak), amelyekkel gyakran nincsenek tisztában, vagy nem tudnak mit kezdeni. Ezek a tartalmak csökkentik a racionális gondolkodás hatékonyságát, vagy leszűkítik a gondolkodás hatókörét a jövő területén. Ezért lényeges, hogy mások életében vegyenek észre addig nem figyelt, de lényeges mechanizmusokat és életrajzi elemeket (pl. egy „zseni” életében is lehetnek hosszú, terméketlen évek vagy nagy tévedések). Ezek tudatosítása „tisztíthatja” a gondolkodást azoktól a mechanizmusoktól, amelyeket a köznapi életben esetleg sem a tanuló sem közvetlen környezete nem észlel.

● Meghívott előadók – egy-egy szakma képviselője (személyes ismeretség és/vagy felkérés alapján). Előre eljuttatott és közösen összeállított kérdéslista alapján személyes bemutatkozás, életpálya-ismertetés kérése. Lehetőség kérdések feltételére.

● „Karrier-tervezés”

Elsősorban fogalmazás készítése: mit szeretnék az életben megvalósítani? Milyen készségekre, feltételekre van ehhez szükség? Milyen tulajdonságokkal rendelkezem általában, és ezekből melyek szolgálnak alapul az elképzeléseim, vágyaim megvalósulásához? Milyen program szerint kellene kezdeni a megvalósítást?

● Fogalmazás készítése: Egy nap története – tíz év múlva. (Vágyak és elképzelések megfogalmazása foglalkozásról, családról.) Beszélgetési (továbbgondolási) lehetőségek: mit szeretne másképpen, mint a jelenlegi családjában; mi lesz hasonló a jelen állapothoz stb.

○ Az önállóság fejlődésében fontos motívum az oksági és az idői meghatározottság tudatosulása. Nagyobb léptékű összefüggések felismerése számos területen serkentően hathatnak a tanulók motivációira.

● Tantárgyak és a jövő.

Közös beszélgetés: a tantárgyak fontossága, szerepe. Kérdésszerű mondatok: „Úgysem lesz a matematikára szükségem”. „Nem lehetek ..., mert rossz jegyeim vannak.” „*Nem érdekel az irodalom, gyenge vagyok belőle.*” stb.

Források

- Csonka A.: Pályatábló gyűjtemény. A továbbtanulás útjai az általános iskolától az egyetemig. OPTI, Bp., 1980.
- Csonka A – Szilágyi K. – Tóth T. – Ujszászi J.-né: Önismeret, pályaismeret, orientáció. Tankönyvkiadó, Bp., 1987.
- Dehelán É. – Polgár Zs.: Pályaválasztásra készülünk. Kiscsoportos személyiségfejlesztő program. OPI, Bp., 1985.
- Fekete J. – Karsai L. (szerk.): Szellemi foglalkozások. Felsőfokú végzettséghez kötött pályákról pályaválasztóknak. OPI, Bp., 1982.
- Harday I. – Polgár Zs. – Sarlós K.: Tanulmányok a pályaválasztási érettségről. OPI, Bp., 1983.
- Illyés S. – Ritoók P.-né (szerk.): A nevelési és pályaválasztási tanácsadás pszichológiája. Tankönyvkiadó, Bp., 1992.
- Kovács G. (szerk.): Orvosi útmutató és szakmai munkaköri tájékoztató. Szakmunkástanulók Országos Egészségvédelmi Intézete, Budapest, 1979.
- Majzik L.-né (szerk.): A pályaválasztás előkészítésének módszerei az általános iskolában és a gimnáziumban. OPTI, Bp., 1974.
- Rákosi G.-né (szerk.): Pályapedagógiai feladatok az általános iskolában. OPI, Bp., 1982.
- Ritoók P.-né: Személyiségfejlesztés és pályaválasztás. Tankönyvkiadó, Bp., 1986.
- Ritoók P.-né – Sasvári J.-né – Erdei K.: Tanulmányok a pályaeérdeklődés köréből. OPI, Bp., 1982.
- Rókusfalvy P.: A pályaválasztás személyiségvonatkozásai. OPI, Bp., 1981.
- Sarlós K.: Gondolatok a pályaválasztási tanácsadásról. OPI., Bp., 1981.